

Ковальчук І. В.

## ІНШОМОВНА КОМУНІКАТИВНА КУЛЬТУРА ЯК НЕОБХІДНА СКЛАДОВА ЕФЕКТИВНОГО МІЖКУЛЬТУРНОГО СПІЛКУВАННЯ

*У статті автор доводить, що для забезпечення ефективного міжкультурного спілкування необхідною умовою є оволодіння правилами іншомовної комунікативної поведінки в різних культурах.*

**Ключові слова:** спілкування, міжкультурна комунікація, комунікативна поведінка, мовленнєві дії, цінності, моделі культури, культура.

*В даній статті автор доказує, що для забезпечення ефективного міжкультурного об'єднання необхідним умовою є оволодіння правилами іноязычного комунікативного поведінки в різних культурах.*

**Ключевые слова:** общение, межкультурная коммуникация, коммуникативное поведение, речевые действия, ценности, модели культуры, культура.

*In this article the author argues that for effective intercultural communication is required in mastering the rules of the foreign language communicative behavior in different cultures.*

**Key words:** communication, intercultural communication, communicative behavior, speech actions, values, models of culture, culture.

Проблемою спілкування займалися вчені з античних часів. Їй присвячували свої праці відомі філософи (Аристотель, Дж. Локк), вивчали лінгвісти (М. М. Бахтін, Т.А. Ван Дейк, У. фон Гумбольдт) і, звичайно ж, психологи (О. М. Леонтьєв, Б. Ф. Ломов, О. О. Леонтьєв, І.О.Зимня, Я. О. Пономарьов) та ін. Ця тема залишається, як і раніше, цікавою для дослідження, оскільки спілкування є формою взаємодії між людьми. Від спілкування залежать становище особистості в суспільстві, моральна атмосфера в колективі; спілкування дозволяє людині зміцнювати свої позиції у світі; від спілкування окремих особистостей часто залежать взаємини країн і т. ін.

У вітчизняній психології основні проблеми спілкування пов'язані з працями Л.С. Виготського, С.Л. Рубінштейна, О.М. Леонтьєва, Б.Г. Ананьєва, М.М. Бахтіна, Г.М. Андрєєвої, А.В. Петровського, В.Н.

М'ясищева, О.О.Бодалева, Л.А. Петровської та інших психологів, які розглядали спілкування як неодмінну умову психічного розвитку людини; формування його внутрішнього світу, засвоєння нею соціального досвіду.

Б.Г. Ананьєв, виділяючи спілкування як обов'язковий компонент праці, навчання, гри та всіх інших видів діяльності, підкреслював, що його головною характеристикою як діяльності є те, що через нього людина будує свої стосунки з іншими людьми, і воно є умовою, без якого неможливе пізнання дійсності.

Висвітлення проблеми сприйняття людини людиною знайшло своє відображення в працях О.О. Бодалева та Г.О. Андрєєвої. О.О. Бодалєв виділяє низку інтелектуальних, емоційних і вольових якостей людини, необхідних їй для грамотного, успішного спілкування.

Г.О. Андрєєва розглядає спілкування як обмін інформацією між людьми, як їх взаємодію і як сприйняття ними один одного, наводить аргументи про необхідність перебудови теоретико-методологічних основ соціальної психології.

У роботах Б.Ф. Ломова розкривається обмеженість традиційних схем дослідження спілкування, розроблених стосовно діяльності, де його учасники розглядаються або як суб'єкти, або кожен розглядається в кожній з ролей по чергово. Вчений наполягає на тому, що спілкування є процес взаємодії суб'єктів, які вступають у нього як партнери [5].

О.О. Леонт'єв досліджує психологічний механізм інтеракції, соціальну обумовленість спілкування, під яким розуміє «процес або процеси, що здійснюються усередині певної соціальної спільноти – групи, колективу, суспільства в цілому, процеси за своєю суттю не міжособистісні, а соціальні. Вони виникають з огляду на суспільну потребу, суспільну необхідність [3]. Автор відзначає, що спілкування є те, що забезпечує колективну діяльність, але не прямо, а через взаємодію.

Праці цих дослідників створили методологічну та теоретичну базу для вивчення процесу спілкування в психології.

Останнім часом виникає особливий інтерес до проблеми міжкультурної комунікації. Політичні події в світі відкрили нові можливості для співробітництва і зближення різних країн і народів. Особливий інтерес до проблеми спілкування спостерігається у галузі викладання іноземних мов, де метою навчання є ефективне іншомовне спілкування. У зв'язку з цим, зусилля дослідників спрямовані на створення таких програм і моделей, які б дозволили створити оптимальні умови для вивчення іноземних мов та оволодіння новою культурою, при цьому не применшуючи значення національної культури і національ-

ної ідентичності особистості, створивши тим самим передумови для порозуміння між людьми різних національностей.

Сучасні стандарти вищої освіти ставлять перед мовними вузами завдання підготовки посередників міжкультурного спілкування. Важливе місце відводиться вмінню вести діалог з урахуванням культури, мовного етикету, що вивчається. Крім того, сучасні вимоги роблять акцент не лише на загальнокультурному розвитку особистості, але на його спеціальній підготовці в культурологічній галузі знання [2].

Сучасні досягнення в галузі психології спілкування (О. О. Леонтьєв) та використання у практичному навчанні особистісно – діяльнісного (І. О. Зимня), комунікативного підходів (Є. І. Пасов), інтенсивні методи навчання (Г.О. Китайгородська) дали свої результати. Однак, незважаючи на величезний інтерес до культури і до комунікації, який намітився останнім часом, як і раніше домінуючою метою у навчанні залишається формування мовної компетенції. Залишається мало дослідженим цілеспрямоване навчання адекватної, культурної іншомовної комунікативної поведінки. Більше того, не існує «загальної психолого-педагогічної теорії, яку можна було б поширити на навчання комунікативно-мовних вмінь» [3].

У процесі взаємодії зі світом у суб'єкта складається картина світу, картина властивостей речей у їх взаєминах один до одного і до суб'єкта. При вивченні іноземної мови індивід стикається з новим баченням світу, з новою культурою, з новими нормами взаємодії між людьми. Все це незмінно накладає свій відбиток на оволодіння засобами іншомовного спілкування і на сам процес комунікації. Дослідження закономірностей, які впливають на іншомовне спілкування, могло б сприяти створенню оптимальних методів навчання. Із зростанням інтересу до проблеми міжкультурної комунікації в сучасних роботах значне місце відводиться вивченню іншомовної культури.

За визначенням І. Я. Лернера, «навчання» – це передача молододому поколінню культури в повному обсязі. Сутність цього полягає у залученні до духовних і матеріальних цінностей іншої дійсності, що становить зміст природи мови. Іноземна культура – це те, що може принести учням процес оволодіння іноземною мовою в навчальному, пізнавальному, розвиваючому і виховному аспектах [4].

Іноземна культура як мета навчання має соціальний, лінгвокраїнознавчий, педагогічний і психологічний зміст, що співвідноситься з усіма аспектами навчання і впливає зі змісту предмета «іноземна мова». Як і будь-яка інша, іншомовна культура складається з чотирьох елементів змісту:

- знання про функції, культуру, способи оволодіння мовою як засобом спілкування;
- навчальні і мовленнєві навички – досвід використання знань;
- уміння здійснити всі мовні функції;
- мотивація – досвід, спрямований на систему цінностей особистості.

Труднощі іншомовного спілкування, зумовлені нормами рідної культури, можуть бути класифіковані так:

1. Труднощі, зумовлені особливостями національного образу світу (вживання граматичних форм, мовних структур, заснованих на просторових і часових уявленнях); співвіднесення реалій навколишньої дійсності, що характеризуються специфічним функціонуванням в рідній культурі, вживання символічних порівнянь, метафоричних висловів; формулювання суджень, заснованих на стереотипних національних уявленнях, національних традиціях, суджень гумористичного характеру.

2. Труднощі, зумовлені нормами мовної поведінки (дотримання етикету і вибір комунікативних стратегій; способи вираження оцінки і введення теми, способи аргументації, встановлення контакту; визначення соціального статусу співрозмовника і відповідно вибір позиції і стилю спілкування; зміна реплік і включення в бесіду; вибір експліцитної або імпліцитної форми передачі інформації.

Термін «Міжкультурна комунікація» вперше було вжито Б. Малиновським, а на необхідність становлення міжкультурної комунікації як навчальної дисципліни вперше вказав Е. Холл [10], який не тільки підкреслив, що міжкультурна комунікація – особлива ділянка людських відносин, що об'єднує комунікацію і культуру, але і висловив думку про необхідність навчання культури для успішної комунікації з представниками інших країн.

Відомо більше 500 визначень культури, які можна звести до таких основних її складових:

1. Культура не успадковується біологічно, а «транслюється» від одного покоління до іншого за допомогою переданих норм і цінностей, що відображають національну специфіку суспільства.

2. Культура передається за допомогою символів – мовних і немовних знаків, які є її носіями (семіотичний код).

3. Культура відіграє регулюючу роль у людській поведінці на основі норм, правил, цінностей.

4. Культура включає в себе: економічну і політичну системи країни, традиції і звичаї, мистецтво та культурні цінності народу, менталітет етносу.

Характерні уявлення, ідеї, вірування, норми, ролі, цінності, тобто культурні коди, які є об'єднуючими для того чи іншого народу і роблять безпосередній вплив на поведінку і діяльність його представників, в багатьох випадках не збігаються [7; 13; 14]. Відмінності змісту культурних кодів найчастіше є причиною, що викликає міжетнічні проблеми, конфлікти і нерозуміння [10].

Процес міжкультурної комунікації – це взаємодія культур на основі символів, що відображають семіотичний код – мовні і немовні знаки. У цьому сенсі мовні знаки відображають національну специфіку і, з точки зору іншого народу, можуть розглядатися як іншомовна культура.

Найбільш повна дефініція культури, яка далі є базовою для визначення міжкультурної комунікації, була дана одним із засновників теорії міжкультурної комунікації Д. К. Кондоном: «Культура – паттерни (зразки), які явно проявляються і приховані, а також поведінка, придбане і передане за допомогою символів, які складають помітні особливості спільноти людей. Суттю культури є історична зумовленість ідей, цінностей, які відображаються в продуктах діяльності людей, в їх ідеалах, судженнях про життя, емоційних реакціях, які передаються з покоління в покоління і проявляються при порушенні очікуваних норм поведінки» [8].

Більшість зарубіжних вчених, зокрема Р. Бріслін, Т. Йошида, Г. Тріандіс [13;14] визнають визначення міжкультурної комунікації, в якому відображені ознаки культури, виділені Д. Кондоном. Акцентуючи на сутності культури, відзначають, що вона полягає у взаємодії між людьми різних культур, у ході якого комуніканти проявляють свій досвід, знання і цінності. В. Гудікунст та Ю. Кім вважають значимими для міжкультурної комунікації процес інтеракції з використанням символів, у ході якого відбувається обмін змістом між представникам різних культур [9, с. 13-14]. У вітчизняній науці С. М. Верещагін і В. Г. Костомаров розглядають міжкультурну комунікацію як «адекватне взаєморозуміння двох учасників комунікативного акту, що належать до різних національних культур» [1, с. 26]. У дослідженнях В. В. Сафонові дається визначення міжкультурної комунікації, в якому акцентується на факті усвідомлення відмінностей між культурами. Автор називає міжкультурну комунікацію «функціонально обумовленою комунікативною взаємодією людей, які виступають носіями різних культурних спільнот з огляду на усвідомлення ними або іншими людьми приналежності до різних геополітичних, континентальних, регіональних, релігійних, національних і етнічних

спільнот, а також соціальних субкультур» [6]. У прикладному аспекті міжкультурну комунікацію розглядають як здатність здійснювати спілкування в різному культурному оточенні. В аспекті міжособистісної комунікації Р. Мішелін у терміні «міжкультурний» префікс «між» пов'язує із значенням взаємодії, обміну, зняття бар'єрів, взаємністю, об'єктивною солідарністю [11].

Деякі автори сутністю оволодіння вміннями міжкультурної комунікації вважають поведінку. Наприклад, С. Сторті зазначає: «Ми говоримо про долучення до культури, але насправді ми долучаємося не до культури, а до поведінки. Культура – система вірувань і цінностей, спільна певним групам людей [12, с. 129]. Аналізуючи визначення міжкультурної комунікації, які наведені вище, можна побачити, що принципово вони не суперечать один одному. Однак для виявлення дидактичного потенціалу міжкультурної комунікації нам необхідно детально розглянути компоненти моделі культури.



**Рис. 1. Модель «Айсберг» культури**

Викладач крос-культурної комунікації і засновник міжкультурної комунікації як дисципліни – Е. Холл, побудував модель культури за типом айсберга (див. рис. 1), у якому найбільш значущі частини культури повністю приховані, ніби перебувають під водою, а те, що є очевидним, належить до надводної частини айсберга [10]. У роботах Е. Холла вперше велика увага приділяється зв'язку між змістом, вираженим мовою, і сенсом культури, доводиться, що цінності впливають на вибір мовного стилю індивіда. Автор додає особливу значущість не

цінностям, а ціннісним орієнтирам, які він виділив в окремий рівень. Холл вважав, що вони регулюють комунікативні дії індивіда в будь-якому ситуативному контексті і впливають на сприйняття дійсності (простір, час), побудову взаємин (індивідуалізм, владу, конкуренцію, суспільний устрій) і спосіб мислення. Цей рівень моделі укладений у рамку і знаходиться у підводній частині айсберга, тобто належить до найбільш значущих (глибинних) елементів культури, які приховані в підсвідомості.

Аналіз описаної вище моделі культури дозволяє зробити висновок, що вона відображає цінності та ціннісні орієнтири як серцевину, глибинну суть культури.

Поряд із цінностями та ціннісними орієнтирами в глибинних шарах культури знаходяться норми, які заломлюють цінності культури у вигляді загальноприйнятих, стандартних зразків дій і поведінки і можуть зводитися до рангу нормативних приписів і законів, регулюючи поведінку індивіда в суспільстві.

Норми є критерієм адекватності чи неадекватності поведінки в соціумі, тобто свого роду «фільтрами» культурно-специфічного прийнятного або неприйнятного у взаємодії з іншими, тобто еталоном очікуваної поведінки в певних ситуаціях [9].

Основним змістом цінностей є ставлення до чого-небудь: речей, явищ, подій, процесів, природи, соціуму, самого себе як до «доброго» або «поганого». Цінностями в роботах зарубіжних культурологів називаються поняття про бажані результати соціального життя і засоби їх досягнення, які передаються від покоління до покоління. Цінності, у разі прийняття їх індивідом, перетворюються в його свідомості в ціннісні орієнтири і відносяться до критеріїв виміру культури (її подібностей і відмінностей в порівнянні з іншими культурами). Вони відіграють дуже важливу роль у ході спілкування людини, на їх основі встановлюються соціальні відносини, формуються емоції і почуття, навички взаємодії. Знання специфіки ціннісних орієнтирів партнера дозволяє забезпечити успіх комунікації, тому що воно дає можливість передбачити поведінку, прагнення і бажання партнера.

У моделі Е. Холла велике значення також надається мовленнєвій дії та комунікації в певному оточенні, тобто контексту. Він зазначав, що висловлювання може не мати сенсу поза культурним контекстом. Тим самим автор детермінує роль культури як основи соціального життя, яка впливає на поведінку людини у взаємостосунках з іншими на основі цінностей, ідей, уявлень, засобів вираження думки за допомогою мови.

Неможливо побачити саму культуру, видно лише її прояви. Все, що людина засвоїла, проявляється в поведінці. Усвідомлюючи відмінності в поведінці, ми усвідомлюємо відмінності культур [15]. Освоєння культури починається з усвідомлення цінностей, які проявляються в культурно-специфічних відмінностях поведінки. Тому науковий інтерес викликає порівняння в ході міжкультурної комунікації поведінкових моделей представників різних культур, які можуть збігатися або відрізнятися. Чим полярніші культури, тим більше протиставлені їхні ціннісні орієнтири, тим більше це ускладнює комунікацію. Поведінка проявляється в діях і реакціях, мовному стилі. При цьому культура диктує рівень заборон і дозволів для моделі поведінки, в основі яких лежать аттїтуди – поведінкові установки, що включають норми, ролі, ціннісні орієнтації, очікування.

Комунікативна поведінка, в якій порушуються норми поведінки й адекватні способи вираження думки, призводить до суперечностей, що виявляється у формі міжкультурного конфлікту. Його результатом є відчуження комунікантів, блокування комунікації.

Таким чином, ми вважаємо, що для розуміння мовної картини світу представникові іншої культури в процесі міжкультурної комунікації необхідно оволодіти культурними кодами – відомостями про відмінності і схожості норм, ціннісних орієнтирів, правил поведінки в різних культурах, закономірності розуміння сенсу іншої мови й оформлення іншомовного висловлювання.

Формування здібностей до міжкультурної поведінки при цьому вимагає засвоєння механізмів взаємодії з представниками іншої культури шляхом ознайомлення з мовною картиною світу на основі реальної комунікації в інтеркультурному середовищі.

## Література:

1. Верешагин Е. М, Костомаров В. Г. Язык и культура. – М.: Русский язык, 1990. – 266 с.
2. Зимняя И. А. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке: Книга для учителя. Изд. 2. – М.: Просвещение, 1985. – 102 с.
3. Леонтьев А. А. Психология общения. – Тарту, 1974. – 219 с.
4. Лернер И. Я. Процесс обучения и его закономерности. – М., 1980. – 274 с.
5. Ломов Б. Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии / Отв. ред. Ю. Забродин. – М.: Наука, 1989. – 425с.
6. Сафонова В. В. Изучение языков международного общения в контексте диалога культур и цивилизаций. – Воронеж: Истоки, 1996. – 238 с.



7. Adler P. S. Beyond Cultural Identity: Reflections on Cultural and Multicultural Man II Intercultural Communication: A Reader. Belmont. CA: Wadsworth, 1987. – Pp. 13-23.
8. Condon J. and Yousef. F. An Introduction to Intercultural Communication. Indianapolis: Bobbs-Merrill, 1975. – 343 p.
9. Gudykunst W. B., Kim Y. Y. Communicating with Strangers. Boston, 1997. – 444 p.
10. Hall E. The Silent Language. – N.-Y., 1959. – 412 p.
11. Micheline R. Training Teachers in Intercultural Education. Council of Europe. – Strasbourg, 1992. – Pp.27-42.
12. Storti S. The Art of Crossing Cultures. – Yarmoth, Maine, 1989. – 167 p.
13. Triandis H. Values, Attitudes and Interpersonal Behavior II Nebraska Symposium on Motivation (Vol. 27). Lincoln. University of Nebraska Press, 1980. – Pp. 211-219.
14. Triandis H. Culture and Social Behavior. – N.-Y.: McGraw-Hill, 1994. – 234 p.
15. Potter J. and Wetherel, M. Discourse and Social Psychology. Lnd.: Sage, 1987. – Pp. 126-141.